

Özgürlüğün Pedagojisi: Etik, Demokrasi ve Medeni Cesaret

Özlem Yıldırım¹

Paulo Freire eğitimci, yazar, filozof ve aynı zamanda eleştirel pedagojinin etkili kuramcılarından biri. *Özgürlüğün Pedagojisi* (2021) isimli yapıtı, onun kaleme aldığı son çalışmalarından. Bu kitapta Freire okuyucuyu öğretme ve öğrenme sanatının inceliklerine doğru bir yolculuğa çıkarıyor. Anaakım eğitim anlayışını ve eğitim sisteminin ezberci kalıplarını sorgularken, okuru düşünmeye kışkırtan bir üslupla alternatif bir öğrenme anlayışının mümkün olduğunu gösteriyor. Aynı zamanda eğitimi politik ve etik bir eylem alanı olarak yeniden düşünmeye sevk ediyor. Kitabı incelemeye geçmeden önce biraz yaşantısına, doğduğu eve ve doğduğu dönemin ekonomik koşullarına bakmayı önemli buluyorum. Freire çocukluğunu şu cümlelerle anlatmaktadır: “Ailemin ekonomik durumu yüzünden son

derece zor bir çocukluk dönemi geçirmiştım” (Freire ve Macedo, 2023, s. 242). Freire’nin ailesi sonradan yoksullaşan bir orta sınıf aileydi. Freire ise hukuk fakültesine gitmiş ve buradan mezun olmuştur. Ama ömrünün hiçbir anında hukuk ile ilgili bir işte çalışmamıştır. Kısa bir süre sonra burjuva çocuklarına Portekizce öğretmeye başlamıştır. Ama dönemin muhalif politik koşulları ile

¹ cicekciozlem88@gmail.com

beraber Brezilya kırsalında okuryazarlık kurslarında yer almaya başlamıştır. Freire yukarıda alıntılanan cümlelerin devamında bu değişimi şöyle anlatır (Freire ve Macedo, 2023, s. 242):

Çocukken işçi sınıfı çocukları ve tarım işçileriyle birlikteydim. Bir yetişkin olarak yine tarım işçileri ve balıkçılarla birlikteydim. Bu yeni karşılaşma pek naif sayılmazdı ve beni, pedagojik araştırmayla daha derinden uğraşmaya duyduğum kişisel ihtiyacı kavramaya herhangi bir kitaptan çok daha fazla yöneltti. İçinde bulunduğum eğitim uygulaması hakkında yetişkinlerden öğrenme konusunda beni motive etti.

Böyle bir döneme ve aileye gözlerini açan Freire'nin yıllar sonra kaleme aldığı Özgürlüğün Pedagojisi isimli eserinin, onun eğitim anlayışının temellerini içerdiğini ifade edebiliriz. Kitap, Donaldo Macedo'nun önsözü ile başlıyor. Macedo, Freire'nin uzun süre çalışma arkadaşlığı yapmış ve özellikle okuryazarlık konusunda ortak çalışmalara imza attıkları yol arkadaşı. Özgürlüğün Pedagojisi kitabında da onun payı var. Macedo, bu kitabın büyük oranda 1997 yılının güz döneminde Harvard Eğitim Bilimleri Lisansüstü Programı'nda (HGSE) Paulo Freire ile birlikte vermek için planlanan özgürleşme pedagojisi konulu seminer için yazıldığından bahsediyor. Fakat Freire'nin hayatını kaybetmesi üzerine seminer iptal ediliyor ve bu eserin kitaplaştırılması kararlaştırılıyor.

Teorilerini hayata geçirme fırsatı yakaladığı öğretmenlik ve eğitim bakanlığı yaptığı dönemde, yaşadıkları üzerinden deneyimlerini aktarırken, öğretme edimine başkaldırısı bölüm başlıklarıyla da kendine yer buluyor: Öğrenmeden Öğretemezsiniz, Öğretmek Sadece Bilgi Aktarmak Değildir ve Öğrenmek İnsani Bir Eylemdir.

Kitapta Freire her öğretmenin sahip olması gereken fakat öğretmenlik eğitimi sırasında nadiren öğretilen temel bilgilerin altını çiziyor ve öğretme cesaretini gösterenlere şunları öneriyor: "Öğretmek eğitimin ideolojik olduğunu bilmeyi gerektirir", "Öğretmek etikten ayrı düşünülemez", "Öğretmek eleştirel olma becerisi gerektirir", "Öğretmek tevazu gerektirir", "Öğretmek eleştirel düşünce gerektirir", "Öğretmek öğrencinin özerkliğine saygı duymayı gerektirir".

Yazar, eğitimin zorunluluğunu ve ortaya çıkışını insanın tamamlanmamışlığıyla ilişkilendiriyor. İnsan kendini tamamlanmamış kabul ettiği ölçüde eğitilebilir bir varlık, bu tamamlanmamışlığın en uygun başlangıç noktası olabileceğini öne sürüyor Freire (2021, s. 111):

Öğrenme ve eğitilme imkânı, tamamlanmamışlığımıza dair bu bilinçten gelir. Bu bilince gömülmüş olmamız, daimi bir arayış, sadece bir dünyaya uyum sağlama becerisi değil, özellikle dünyaya müdahale etme, onu yeniden yaratma ve dönüştürme amacıyla öğrenme becerisi sağlar. Bu sebeptendir ki nesnenin yüzeysel yönlerinin sadece mekanik olarak

sergilenmesi gerçek bir öğrenme olamaz. Bu yalnızca öğrenen kişiyi bir takım içerikleri transfer eden edilgen bir araç haline getirir.

Freire okulun ve eğitimcinin politik olmaması gerektiği, okulların siyaset yeri olmadığı görüşüne de şiddetle karşı çıkıyor. Ona göre (Freire, 2021, s. 112):

Eğitim pratiği, öğretirken öğrenen “özneler” gerektirir. Öğretmen ve öğrenciler arasındaki bu karşılıklı öğrenme, eğitim pratiğine bilincirici niteliğini veren şeydir. Eğitimin siyasi doğası ve eğitim pratiklerinin tarafsız değil, aksine siyasi olmakla sahip olduğu kapasite buradan gelir. Eğitim, insani bir faaliyet olduğu için yol gösterici, dolayısıyla da siyasidir

Ona göre öğretmek, bilgi aktarmak değil, bilginin üretimi ve inşası için imkân yaratmaktır. Freire erken dönemlerinden itibaren diyalogu, pedagojisinin temeline yerleştirmiş bir eğitimcidir. Onun için öğrenen ve öğreten ayrımı her zaman sorgulanan bir durum olarak kalır. Erken dönem çalışmalarında öğreten ile öğrenen arasındaki ayrımı net bir biçimde ortaya koyan eğitim yaklaşımını ‘bankacı eğitim’ olarak tanımlamıştır ve ona karşı diyalojik bir pedagoji önermiştir. Onun pedagojisinde eğitim görevinde bulunduğu varsayılan kişi bu görevi yerine getirdikçe biçimlenir veya yeniden biçimlenir; keza bir şeyler öğretildiği varsayılan kişi de süreç içerisinde kendini biçimlendirir. Bu anlamda öğretmek, bilgi veya içerik aktarmaktan ibaret değildir. Öğrenmeden öğretmek mümkün değildir; biri diğerini gerekli kılar. Freire’ye göre (2021) içinden öğrenilmiş bir şeyin zuhur etmediği ve öğrenen kişinin öğretilen şeyi yeniden yaratmaya ve yeniden üretmeye muktedir olmadığı bir öğretme söz konusu olmaz. Özünde öğrenme deneyiminden doğmayan bir öğretme kimse tarafından da öğrenilemez.

Demokratik görüşlere ve duruşa sahip bir eğitimci, eğitim praksişi içinde eleştirelliği, merakı ve öğrencilerin özerkliğini savunmak zorundadır. Fakat burada yalnızca merak, metodolojik titizlik, eleştirel eğitim yaklaşımını eğitimcinin oluşturacağı eğitim praksişi için yeterli bulmuyor, “eğitimcinin görevi yalnızca içeriğin değil, doğru düşünebilmenin de öğretilmesinde istikrarlı olmaktır” diyor Freire (2021). Doğru düşünebilmeyi de insanın bildiğini sandığı şeyden çok da emin olmamayı başarabilmesiyle açıklıyor (Freire, 2021, s. 73). Araştırma yapmadan öğretmek ve öğretmeden araştırma yapmak diye bir şey yoktur. Araştırmacı öğretmen kavramından sıklıkla bahsediliyor olsa da Freire’ye göre (2021) araştırmacılık bir öğretmenin vurgulanması gereken bir özelliği olmamalı (Freire, 2021, s. 74). İlerici bir öğretmen söylemde değil yaptıklarıyla örnek olmalı. Söylemlerini tutarlı bir etik çerçeve içerisinde gerçekleştirdiği eylemleriyle, değişime ve dönüşüme açık olma çabasıyla birlikte ortaya koymalıdır. Freire, doğru düşünebilmeyi yalıtılmış bir eylem değil bir iletişim eylemi olarak açıklıyor. Çünkü ona göre değişme eğilimi olmayan, nesnesi değil öznesi olacağı bir değişimi öngörmeyen insan, kendini, olma sürecindeki bir özne olarak görmüyor demektir (Freire, 2021, s. 85).

Öğretmenlik eğitiminin asla bir talim-terbiye anlayışına indirgenmemesi, kaynağını insan etiğinin tarihselliğinden alması gereğinden söz ederken evrensel etik anlayışını şu vurucu sözlerle ifade ediyor (Freire, 2021, s. 62):

Emek sömürsünü, söylentiye gerçeğe ve gerçeği de söylentiye çeviren manipülasyonları mahkûm etmekten korkmayan bir etik. Hazırlıksız yakalananın çaresiz kapana kısıldığı, zayıfın ve savunmasızın yok olup gideceği fikrinin yayılmasını mahkûm etmekten korkmayan bir etik. İnsanı hayatta tutmaya hiç de niyetli olmadığı sözler vermesini ve yalanın hayatta kalmak için adeta vazgeçilmez hale gelmesini mahkûm eden bir etik. Sadece keyif almak için yapılan haysiyet cellatlığını ve insanlar arası dayanışma ütopyasının parçalanmasını mahkûm eden bir etik. Benim bahsettiğim etik, seçkin bir püritenliğin riyakâr saptırmaları yüzünden ihanet ve ihmal edilen ırk, cinsiyet ve sınıf temelli ayrımcılıklarla küçük düşürülen bir etik.

Freire, evrensel insan etiği kavramını insanı kendi dışına çıkmaya ve kendini aşmaya çağıran ontolojik eğilimle aynı anlamda kullanıyor. Ona göre (Freire, 2021,s. 65):

Dünya üzerindeki varlığımız “var” olmaktan çok daha ötedir, bir “mevcudiyet”tir; dünyayla ve ötekilerle ilişki içinde bir “mevcudiyet”. Peki bu var olma bilinci ne getiriyor insana? Dünya üzerindeki bu mevcudiyete dair farkındalık bu mevcudiyetin inşasında kişinin kendi rolünün olmamasını imkânsız kılıyor. Bu bağlamda dünya üzerinde bilinç sahibi bir varlık olarak dünyadaki etik sorumluluğumuzdan da kaçınmamız söz konusu görünmüyor.

Özgürlüğün Pedagojisi’nin son bölümünde öğreten ve öğrenen konularımızdan da ziyade insan olarak farkına varamadığımız noksanlıklarımıza dikkat çekiyor yazar. Özgürlük ve otorite arasındaki gerilim sorununu, otoriterlik mirasını aşmaya odaklanırken düşülen sınırsız özgürlük hatasını, anne baba yaklaşımlarından, bilinçli ve özenli karar alma biçimlerimizi, dinleme ve iletişim becerilerimizi, ilişkilene biçimi olarak ortaya koyduğumuz diyalogların çoğu zaman ne denli diyalogdan uzak, ön yargılı ve tek taraflı olduğunu çarpıcı ifadelerle irdeliyor.

“Ben”de kalan...

Freire daha önce okumuş olduğum Ezilenlerin Pedagojisi isimli kitabında ezen ve egemen grubun sekte tutumuna eleştiri yöneltirken, kendisi de egemen gruba yönelik eleştirilerinde katı bir tutum hissettiriyordu. Kitap bende eğitime, içinde yer aldığım sisteme ve eğitimciye farklı bir bakış açısı kazandırmış olsa da yer yer ütopyik bir gerçeklik algısı oluşturmıştı, keşkeleriyle beraber. Bu eserde ise kendi deneyimlerinden ve çokça örneklerle, yer yer metodolojik açıklamalarla

